

MÁTYÁS ANTAL

175 éve született a korszerű magyar közgazdaságtan első nagy képviselője, Kautz Gyula

Kautz diákkorában, egészen az 1850-es évekig Sonnenfels kamerализmusa volt a magyar főiskolákban közgazdaságtanból kötelező tananyagként előírva. Kautz viszont mint tanár szakít a kamerализmussal, s a német történelmi iskola elméleti alapjaira helyezkedik. Az iskola Kautz felléptekor korszerű közgazdasági irányzatnak számított. A tanulmány bemutatja a német történelmi iskola legfőbb jellemzőit. Az iskola hatására Kautz nem az egyénből, hanem a társadalomból indul ki vizsgálódása során. Az egyént nemcsak önérdeke serkenti gazdasági cselekvésében, hanem a „jól felfogott érdeke”, amelyben benne van a közérdeke, az emberbaráti hajlam s az erkölcs is. S ha ez hiányzik, akkor szerinte egy felsőbb irányító kézre, az állam szabályozó szerepére van szükség. Ez lép Kautznál a smithi láthatatlan kéz helyébe. Az absztrakciós módszer elvetésével Kautz a gazdasági törvényszerűségek kutatása során nem jár helyes úton, de azzal, hogy gondolatait nem skatulyázza be a törvények után kutató gazdasági rendszerek merev logikai keretei közé, hanem olyan tényezőkkel is számol, amelyeket a közgazdász az absztrakció során kénytelen elhagyni, a gazdasági élet olyan sajátosságaira mutat rá, amelyek hiányoznak az uralkodó áramlatoknál. A gazdasági élet szereplői, s nyomukban a gazdasági folyamatok sokoldalúan tárulnak elének. Kautz figyelembe veszi a gazdasági folyamatok történelmi alakulását, az intézményi tényezők hatását is a gazdaságban. A dolgozat bemutatja Kautz befolyását néhány későbbi jeles magyar közgazdászra és megállapításainak hasonlóságát mai jelentős közgazdászokéival.

Kautz Gyula a hazai közgazdasági irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja volt (1829–1909). Születésének 175. évfordulóját a Budapesti Corvinus Egyetemen 2004 novemberében ünnepeltük.*

Kautz Gyula főiskolai tanulmányait szülővárosában, Győrben végezte, ahol édesapjának gyógyszerészére volt. Majd Lipcsében hallgatott közgazdaságtant a régi német történelmi iskola megalapítójánál, Wilhelm Roschernél (1817–1894). A jogakadémián Kautz közgazdaságtanként még kamerализmust tanult. A fejlettebb nyugati közgazdaságtannal Roscher tanításain keresztül találkozott. 1849-ben a Pesti Tudományegyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett.

Részt vett az 1848/49-es szabadságharcban, de gyenge egészségi állapota miatt leszerelték. Tanárként a pozsonyi, győri, nagyváradi jogakadémián, majd a Pesti Műegyetemen, 1863-tól a Pázmány Péter Tudományegyetemen adott elő, kezdetben magyar közjogot és közigazgatást, majd kereskedelmi jogot és törvényismeretet, végül nemzetgaz-

* Közgazdasági elméletek története tanszék szervezésében megrendezett emlékülést Kautz két kötetének – A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése (Bekker Zsuzsa zárótanulmányával) és Államgazdaság- vagy pénzügytan – reprint kiadása kísérte az Aula gondozásában (a szerk.)

daságtant és pénzügytant. Vérbeli tanár volt, elsősorban tanárnak érezte magát, s nem ismert magasabb címet az egyetemi tanárságnál.

1865-től 1880-ig országgyűlési képviselő, Deák-párti, majd szabadelvű programmal, 1867-ben az első alkotmányos költségvetésnek előadója, tagja a kiegyezést előkészítő bizottságnak. 1883-ban alkormányzója, 1892-től 1900-ig főkormányzója az Osztrák–Magyar Banknak, egyike azon magyaroknak, akik a Monarchiában ilyen magas rangot értek el. 1865-ben az MTA rendes tagja, 1903–1904-ben az MTA másodelnöke, 1894-ben a megalakult Közgazdasági Társaság elnöke.

Mint közgazdász és Roscher-tanítvány, a német történelmi iskola hatása alatt állt. Tanítványa és tanártársa Földes Béla írta róla, hogy „Kautz vezércsillaga a tudományban Roscher volt, a politikában Széchenyi István.” (Földes [1929] 48. o.) A tőkés gazdaság működését Kautz a német történelmi iskola szemszögéből igyekezett megközelíteni és ábrázolni. Nézetrendszerének bemutatásához és ábrázolásához előbb fel kell vázolnunk az iskola főbb sajátosságait.

A német történelmi iskolát a 19. század közepén Németországban súlyosbodó társadalmi problémák hozták létre. A kor német közgazdái úgy látták, hogy az angol klasszikus közgazdaságtan, amely a némettől jelentősen eltérő viszonyokat tükröz, az iparosítással, az önérdék szabad követésével járó problémákra, különösen a munkásosztály nehéz helyzetére, a növekvő pauperizmusra nem nyújt megoldást. Átfogóbb elméletre, a valóság történelmi perspektívából való hűbb leírására, a gazdaságban ható tényezők teljesebb megragadására, és az állam gazdasági szerepvállalásának nagyobb hangsúlyozására van szükség. Előfutárjuk Friedrich List volt. S mivel a tőkés gazdaságra történő átváltozással a magyar gazdaságban is hasonló problémák léptek fel, mint Németországban, Kautz fogékony volt a német történelmi iskola tanításaira. Fogékonyabb, mint a kor angol és francia szerzőinek munkásságára, akiknek nézeteit pedig alaposan ismerhette, hiszen elmélettörténetében részletesen ír róluk.

Roscher, de a német történelmi iskola mind korábbi, mind későbbi képviselői az angol klasszikus közgazdákot azért bírálták meg, mert egyrészt örök motívumból, az önérdék követéséből igyekeznek levezetni a gazdasági összefüggéseket, ezzel hiányzik náluk a gazdasági folyamatok történelmi lefolyásának az ábrázolása. Másrészt az egyént kiszakítják a társadalomból, aminek pedig szerves része, ezzel figyelmen kívül hagyják a magatartását befolyásoló egyéb, nem gazdasági motívumokat, amelyekről az iskola követői a gazdasági szabadság negatív következményeinek a tompítását várják, figyelmen kívül hagyva az erkölcs, az állam, az intézmények szerepét a gazdasági folyamatok alakításában és a nemzeti sajátosságokat. Szakítva az absztrakciós módszerrel, s a közgazdasági kutatás fő módszertani eljárásának az indukciós módszert tekintve, a német történelmi iskola képviselői elzárják ugyan maguk előtt az utat kutatásaikban a gazdasági törvényszerűségek feltárása előtt, ugyanakkor a gazdaságban olyan hatóerőket tudnak feltárni, amelyek hiányoznak a klasszikusoknál.

Roscher még nem szakít meg minden kapcsolatot az angol klasszikus közgazdaságtannal, amint azt az újabb német történelmi iskola képviselői tették. „Távol állok attól, hogy ezt az utat (ti. a német történelmi iskola útját – *M. A.*) az egyetlen vagy legrövidebb útnak tekintsem.” (Roscher [1843] Vorwort, IV. o.) Nem tagadja az önérdék követésének fontos szerepét a gazdaságban, de nem tekinti egyedüli domináns motívumnak. Úgy gondolja, hogy a klasszikus hagyományokat követi, de a klasszikus tanításokat – induktív módszere révén – történelmi példákkal, a valóság pontos leírásával egészíti ki. Maga Kautz is elismeri, hogy a közgazdasági elmélethez Roscher nem sokat adott hozzá (Kautz [2004] 511. o.). Német méltatója, F. Schinzingler arról ír, hogy Roscher munkájának legfőbb eredménye az volt, hogy „... előtérbe állítja a nem gazdasági tényezőket, amelyek befolyásolják a gazdasági életet” (Schinzingler [1998] 517. o.). Azoknak a tényezők-

nek a hatását vizsgálja, amelyekkel az absztrakciós módszer alkalmazásának a következtében az angol klasszikus közgazdák nem foglalkoztak. Heller Farkas sem feledkezik el ezekről a tényezőkről, de vizsgálatukat az alkalmazott közgazdaságtanba utalja. Arról ír, hogy „... az alkalmazott közgazdaságtan, azzal, hogy közelebb hozza az elmélet általános megállapításait az élet változatosságához és bonyolult körülményeihez, egyúttal megvilágítja azokat a tényezőket, amelyeket nehéz feladata megkönnyítése érdekében az elmélet kikapcsolt és elhanyagolt” (Heller [1947] 37. o.).

Az a Heller, aki az elméleti közgazdaságtanban bírálja a német történelmi iskolát az absztrakciós módszer elvetése miatt, az alkalmazott közgazdaságtanában igyekszik szintézist kialakítani az osztrák iskola s általában a neoklasszikus elmélet és a német történelmi iskola tanításai között.

„Azt tartja, hogy az elmélet csak a gazdasági rugókat és a jelenségek gazdasági oldalát veszi tekintetbe, az alkalmazott közgazdaság, »... inkább az egész étellel, amelyben az ethikai szempontok is bentfoglaltatnak, törődik«. Az alkalmazott közgazdaságtanban, amely a szociálpolitikát is magában foglalja, Heller már azt hangoztatja, hogy az ember nem csupán gazdasági lény, hanem sokkal egyetemesebb célokat követ. A gazdaságnak a társadalomba való beágyazását, a gazdaságin kívül a többi motívumot az elmélet nem veheti figyelembe, mert akkor nem marad elmélet, de eme szükséges vizsgálatokat elvégezheti az alkalmazott közgazdaságtan, a gazdaságpolitika.” (Mátyás [1999] 9. o.)

A német történelmi iskola serkentette a statisztika, a gazdaságtörténet, a szociálpolitika, a gazdaságpolitika elméletének fejlődését. Képviselőinek ösztönzésére a német parlament 1880-ban a munkások védelmét szolgáló munkásbiztosítási törvényt szavazott meg betegség, baleset, rokkantság, öregség, munkanélküliség esetén történő segélyezésre. E törvény egyedülálló volt Európában.

Meg kell jegyezni egyébként, hogy a 19. század végétől az Egyesült Államokban kibontakozó régi intézményi iskola képviselőinek felfogása több szempontból is hasonló a német történelmi iskola követőinek álláspontjához.

A német történelmi iskola Kautz nézeteinek megértéséhez szükséges jellemzése után most térjünk át Kautz nézeteinek tárgyalására! Kautz az angol klasszikusok hatására elismeri, hogy az önérdék követése a gazdasági folyamatok fontos hajtóereje. Ugyanakkor azt tartja, hogy az önérdékre épített közgazdaságtan csupán az önzés aritmetikája lenne. Valójában, tanítja Kautz a német történelmi iskola nyomán, a társadalom „... lényegileg egy és egészes” (Kautz [1875] I. 24. o.). A közgazdászoknak nem az egyénből, hanem a társadalomból kell kiindulniuk. A közgazdász vizsgálódása során a gazdaságot attól nem különítheti el, mert a gazdaság annak „... csak egy oldala és megnyilvánulási köre... mely az utóbbinak minden többi körével... szoros kapcsolatban áll s anélkül fel sem fogható” (uo. 35. o.). „Annak tehát, aki az egésznek egyik oldalát tudományosan érteni akarja, minden többi oldalt is szemmel kell tartania, valamint azon tudományoknak, melyek a társadalmi élet ama különböző oldalai... és jelenségkörére vonatkoznak, egymást kölcsönösen feltételezniök kell” (uo. 33. o.). S a közgazdaságtannak figyelemmel kell lennie a nemzeti sajátosságokra is, int Kautz, hiszen egy nemzet belső viszonyai, intézményei, melyek szerint a gazdaság elrendeződik, „mindenkor az illető nép külön viszonyaiból lesznek merítendőek...” (uo. 30. o.). Innen vizsgálódása tárgyának az elnevezése: *nemzetgazdaságtan*. A nemzetgazdaságtan „... nem az egyesek, hanem a morális politika egészéként tekintett társadalom háztartásával foglalkozik...” (uo. 27. o.). Az egyéni gazdaság szerinte a magángazdaságtan tárgya. A nemzetgazdaságtan legfőbb vezérelve viszont az, hogy „... a közérdek és közhaszon követése benne és előtte mindenkor a döntő fontosságúak; s hogy a nemzetgazdaságtan következtetéseiben éppúgy, mint indítványjaiban sohasem az egyoldalúlag tekintett magán, hanem mindig a nemzeti jólét ismeri el mérvadó momentumnak” (uo.). Ezzel kapcsolatban írja: „Nincs méltóbb tuda-

mány, mint amely emelkedésünk és hanyatlásunk okait és törvényeit, az emberi erőfeszítés és szellem viszonyait és diadalát lelki szemünk elé vázolja és magyarázza.” (Uo. 99. o.)

A társadalom egészét szem előtt tartó vizsgálódásból következik Kautz szerint az is, hogy a gazdálkodó alany magatartását nem lehet úgy bemutatni, mint amit csak az önérdék sarkal. A gazdasági motívumok mellett más, nem gazdasági motívumokat is figyelembe kell venni. Egy olyan színezetű elmélet, írja, „amelyben az egyének önérdékén kívül ... az azokon uralkodó egyéb pszichológiai tényezők: a társulási ösztön, a közérzület, az emberbaráti és emberieségi hajlamok, vallás, jog és erkölcsi elvek számba nem vétetnek, s a fensőbb egész, a nép, a társadalom háttérbe szorul... sem elméleti, sem gyakorlati tekintetben kielégítőnek nem lesz nevezhető” (Kautz [1896] 19. o.). Kautz különösen az erkölcsi tényező fontosságát hangsúlyozta a gazdaságban.

A fennálló jövedelemelosztás szerinte a gazdasági tényezők mellett a társadalmi és gazdasági intézmények, a társadalom tagjai világnézetének is az eredménye. Kautz közgazdasági szemlélete nem mentes az értékítélettől. Felveti, hogy a jövedelem mely elosztása a legjobb, a fennállót miként kellene tökéletesíteni.

A gazdálkodó alanyok tevékenységét szélesebb összefüggésben tárgyalva rá tud mutatni arra, hogy a közérdeket, a magánosok haszonleső törekvései csorbíthatják, a magán- és a közérdek gyakran ütköznek egymással. A két érdek azonban Kautznál valójában nem térhet el egymástól. A társadalom felvirágozása a magángazdaságnak is érdeke, de ennek felismeréséhez emelkedett szellemiség szükséges, az, hogy az egyén érdeke „jól felfogott”, helyesen értelmezett érdek legyen. A smithi önérdék ilyen formában jelentkezik Kautznál. A magánérdek követésének „... kellő érettség és erkölcsi alap, törvénytisztelet...” (Kautz [1875] I. 114–115. o.) szolgáljon támaszul. A magánérdek követése csak ebben az esetben szolgálja a társadalom érdekét.

És ha a magánérdek és a közérdek összeütközésbe kerülnek egymással, azaz az egyéni érdekek „nem jól felfogott” érdekek – az új intézményi iskola képviselői szerint az egyének érdekeit gyakran csalárd eszközökkel igyekeznek megvalósítani, opportunisták –, kettőjük összhangját a kormánynak kell biztosítani. A kormányzat a gazdasági folyamatok alakulását illetően „... nem viselkedett quetisztikus közömbösséggel a rosszul értelmezett *laissez faire* és *laissez passer* rendszerére támaszkodva...” (Kautz [1875] II. 22. o.). „Szükség van egy felsőbb vezérlő kézre...” (uo. 19. o.). A smithi „láthatatlan kéz” helyébe Kautznál a gazdasági élet konfliktusai esetén a „felsőbb vezérlő kéz” lép. Szerinte a közületi befolyás, az illető nép sajátos viszonyaiból fakadó társadalmi intézmények hozzák létre a gazdasági élet olyan alakulását, amelyben „rend és biztonságos szabály” valósul meg.

Ugyanakkor Kautz óvatosságra int. A kormányzati beavatkozás ne lépjen túl bizonyos határokon, ne fojtsa el a magánkezdeményezést. Az állami kiadásokkal kapcsolatban olyan problémákat vet fel, amelyek az újabb évtizedekben merültek fel a modern közgazdaságtanban.

Rámutat arra, hogy az állami hitelfelvétel, növelve a kamatlábat, a magánfelhasználástól von el pénzt. Nem történik meg azonban ez a kiszorítás szerinte, ha a kormányzat fel nem használta, heverő tőkét vonz magához. Ezzel a neokeynesiánus közgazdák érvelése bukkan fel Kautznál száz esztendővel korábban. Ugyancsak egy száz évvel későbbi vita egyik érve jelentkezik nála akkor, amikor arra figyelmeztet, hogy az állami adósságlevelek tömegének növekedésével az emelkedő kamatfizetési kötelezettségek teljesítése végett a kormánynak növelnie kell az adókulcsot, aminek terhét minden polgár érzi. Ezért „Félszeg nézet az, amely az államadósságunk jelentőségét túlozva, azt egyenesen vagyonszaporító tényezőnek nyilvánítja” (Kautz [1875] III. 214. o.). Azaz mondhatná ma Robert Barro, hogy az államadóssági kötvények nem jelentenek vagyontárgyat, hanem jövőbeli adókötelezettséget. És az államadóssági kötvények növekvő állománya nö-

veli a spekulánsok táborát, mutat rá Kautz a kötvény finanszírozta állami kiadások további negatív vonására (uo. 204–214. o.).

Bár tagadja az általános túltermelési válságokat, legtöbb kortársától eltérően mégis elismeri azok lehetőségét. Arra hivatkozik, hogy a vállalatok közötti szoros kapcsolat s a hitelkapcsolatok összefonódása következtében, ha valahol a gazdaságban fennakadás keletkezik, az nyílsebesen terjed tovább, egyre egyetemesebbé válik s néha a világ minden pontján érezhető. Az 1929/33-as világválság kitörése előtt 54 évvel írta Kautz e sorokat.

Arra is rámutat, hogy a „... a forgalmi krízisek legtöbbször jótékony következtések is. Sok új termelési cég, sok új találmány és felfedezés, technikai, üzleti és törvényhozási reform ily kríziseknek köszöni létét” (Kautz [1875] VI. 265. o.). És a válság pozitív hatásai között említi Kautz a később Schumpeter által ábrázolt alkotó rombolást, azt, hogy a válság következtében a vállalatok közül „... a káros és életképtelen mindenütt elsöpörtetik...” (Kautz [1875] II. 265. o.).

*

Kautz ugyan az absztrakciómódszer elvetésével a gazdasági élet törvényszerűségeinek a kutatásában nem járt helyes úton, de kutatási körét az önérdék követésének ábrázolásán túlnövő kiterjesztésével, azzal, hogy gondolatait nem skatulyázza be a törvények után kutató gazdasági rendszerek merev logikai keretei közé, hanem olyan tényezőkkel is számol, amelyeket a közgazdász az absztrakció során kénytelen elhagyni, a gazdasági élet olyan sajátosságaira mutat rá, amelyek hiányoztak az uralkodó áramlatoknál. A gazdasági élet szereplői sokoldalúbban tárulnak elének, mint a hagyományos közgazdaságtanban.

A munkás Kautznál nem egyszerűen csak termelési tényező, mint ahogy a munka sem pusztán szerzési forrás, hanem „... valódi erkölcsi és humanitárius tényezőként is jelentkezik, olyan tényezőként, melynek még a szabad állami élet fejlődésére, meg az emberiség kulturai növekedésére is határozó befolyása van, s melyet ezért nem átoknak és csapásnak, hanem valódi istenáldásnak kell tekinteni” (Kautz [1875] I. 95. o.). „... innen van, hogy bármilyen nehezebbre essék is legtöbbször az embernek [a munka – M. A.], alóla magát ki nem vonhatja, hanem mint léte egyik alaptörvénye előtt meghajol” (uo.). Hangoztatja, hogy „... a népesség, mint valódi alaptőke veszélyeztetése, politikai, vagy választási türelmetlenségből történő zaklatása a nemzeti munkaerő legveszélyesebb csökkentése” (uo. 97. o.).

Kautz a magas munkabér híve, nemcsak azért, hogy a munkás jobban éljen, hanem mert a munkás általa erkölcsében is gyarapszik, megbízhatóbban, sikeresebben dolgozik, hűségesebb a céghez, kevesebb felügyeletet igényel. Háttérbe szorulna az opportunizmus, csökkennének a tranzakciós költségek, mondanák ma az új intézményi iskola képviselői.

Míg a hagyományos közgazdaságtanban az egyes társadalmi osztályok mint a termelési szolgáltatók kínálóí és mint a fogyasztási cikkek vásárlói jelennek meg a termelési szolgáltatók, illetve a fogyasztási cikkek piacán, addig Kautznál a társadalmi osztályok ennél többet jelentenek. Mindegyik osztály, írja, „... szokás, tradíció, utánzás nyomán megannyi külön öntudatú egészként jelentkezik, azonos célok politikai és szociális törekvések által kitűnik, élettartás, erkölcsök, világnézet szerint egy bensőleg összetartozó, homogén csoportot képez, ép azért nemcsak a politikában, hanem a nemzetgazdaságban is figyelmet és méltatást követel” (uo. 244. o.).

Mivel Kautz nem az örök motívumból, az önérdék által serkentett gazdálkodó alany magatartásából kívánt elméleti rendszert létrehozni, túl tudta magát tenni azokon a korlátokon, amelyeket ez az eljárás állít a gazdasági folyamatok történelmi megközelítésének, az intézményi tényezők hatásának az elméleti rendszerben való figyelembevételére elé.

Sőt, rámutat arra, hogy az önérdék követése nem volt mindig a gazdasági cselekvés irányító motívuma. „Voltak olyan idők és világkorok, amikor egyéni tulajdon és individuális szabadság nem képezték a gazdasági jogrend egyedüli alapzatait; s hogy a lehető legjobb haszon elérésére célzó törekvés, meg szerzési vágy... meg versenylv, nem voltak kizárólag azok a rugók, melyek szerint a társadalmi javak és termelvények előhozattak és forgásuk, megosztásuk végbement” (Kautz [1896] 19–20. o.).

Főleg Széchenyi hatásának tudható be, hogy Kautz rámutat arra: az intézmények nem semlegesek a gazdasági folyamatok alakulását illetően, hanem egy ideig segítik, majd gátolják a gazdasági fejlődést, azaz a történelmi fejlődés során saját ellentétükbe csapnak át. A feudális viszonyok a mezőgazdaságban, írja, kezdetben összhangban álltak a műveltségi viszonyokkal, később „... az anyagi fejlődést lankasztó teherévé változtak” (Kautz [1875] II. 61. o.). A céhrendszer „... az ipar első fejlődési stádiumában... jótékony hatást gyakorolt” (uo. 163. o.). A termelési eljárások tökéletesebbé válásával, a gépi nagyüzemi termelés kialakulásával „... a céhek további fennállása lehetetlenné válik” (uo. 165. o.). Történelmietlenül tartja azt a felfogást, amely a jelenben fennálló elavult, a jelenkor követelményeinek már meg nem felelő intézményeket a történelem korábbi időszakára vonatkoztatva is helytelennek ítéli meg, holott azok a maguk korában nagyon hasznosak voltak.

Ugyancsak nagyon közel áll Széchenyi felfogásához Kautz ama gondolata, hogy minden intézményi változás „rendkívül nehéz krízissel és hánykolódással szokott karöltve járni, egész osztályokat állásukban megrendít s mindig sok időbe és még több egyéni és közületi áldozatokba kerül, míg a régi teljesen kiküszöbölve, az új biztosítva leend...” (Kautz [1875] II. 165. o.). „Míg másfelől minden hosszabb halogatása a gazdasági reformoknak a nemzet szellemét annyira megbéníthatja, hogy áldásos előrehaladásra mind az ösztön, mind az erő máig hiányzand” (Kautz [1875] I. 299. o.).

Az intézmények fejlődést elősegítő, vagy gátoló hatásának hangoztatása mellett Kautz rámutat arra is, hogy az ipar fejlődése viszont visszahatott az intézmények alakulására. Elősegítette a személyes szabadság megvalósulását, a rendi előjogok, a hűbéri viszonyok felszámolását, a szabad és racionális gondolkodást, megszüntette az előítéleteket, a régihez való makacs ragaszkodást, megszilárdította az ész és az akarat hatalmát a természet felett (Kautz [1875] II. 120–121. o.).

*

Kautz működése nagy hatással volt hazai kortársaira. Ezek közül is elsősorban tanítványát és utódját a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, Földes Bélát (1848–1945) kell kiemelni. Kautzhoz hasonlóan, az egyén helyett a társadalmat tekinti vizsgálódása kiindulópontjának. Tárgyát társadalomgazdaságtannak nevezi. Az erkölcsi tényezőnek ő is fontos szerepet tulajdonít a gazdaságban. Szerinte is ahhoz, hogy az önérdék hasznos hatását kifejtse a gazdaságban, megfelelő belátásra, érettségre, a közérzület fejlettségére, azaz az erkölcsi erők befolyásoló szerepére van szükség. Ugyanakkor hangoztatja, hogy az erkölcsi tényező ne homályosítsa el a gazdaságit. Ez esetben „... a felvilágosult egoizmus nem jön ellentétbe a közérdekkel” (Földes [1905] 42. o.). A magán- és társadalmi érdek konfliktusát Földes szerint is az államnak kell feloldania. Azt tartja azonban, hogy az önérdék nem felvilágosult, így „... lehetetlen a versenyt egyetlen regulátorként elismerni” (uo. 55. o.). A tanulmány szerzője meg kívánja jegyezni, hogy amikor 1942-ben közgazdaságtanból szigorlatozott, professzorának, Erődi-Harrach Bélának – szintén Földes tanítvány lévén – nem volt írott tananyaga, így Földes Társadalmi gazdaságtanát írta többek között elő szigorlati anyagként, Földes könyvén keresztül, tehát anélkül, hogy tudtuk volna, Kautz gondolatait is megismertük.

A két világháború közötti időszak két legjelentősebb hazai közgazdászprofesszoránál, Navratilnál és Hellernél nyomokban szintén megtalálható Kautz hatása. (Mindketten Földes-tanítványok voltak.)

Navratil (1875–1952) sem ismeri el, hogy a gazdasági élet természetes rendjét a magára hagyott ellentétes erők szabad küzdelme biztosítaná a legjobban. „A 19. század története... csakhamar bebizonyította ennek az ellenkezőjét” (*Navratil* [1936] II. 739. o.). Kautz és Földes hatása lehet Navratilnál, amikor a vállalkozótól és a munkástól is azt várja, hogy ismerjék fel jól felfogott érdeküket. „... a vállalkozói értelemnek is fejlődnie kellett, hogy az üzleti munkabér-kalkulálásnál... egyben saját jól felfogott haszna szempontjából is ne csak magát nézze, hanem a másnál is tovább tekintsen” (*Navratil* [1936] I. 594. o.). De a munkásság oldaláról is be kell látni azt, hogy „... a vállalkozó megfelelő jövedelme nélkül termelés nem folytatható...” (uo. 595. o.). Ezért nem követelhet olyan béreket, amelyek nincsenek arányban e munkaszolgáltatás értékével, így a vállalkozó azokat nem fizetheti meg. A tőkés gazdaság bajainak orvoslását Navratil sem az automatizmusoktól várja, hanem végső soron az állam gazdasági beavatkozásától.

Heller Farkas (1877–1954) határhaszon elvre építi elméleti rendszerét. Ezen az alapon állva a versenynek csak a kedvező hatásai tárulnak elének. Az Alkalmazott közgazdaságtanában viszont a valóságos gazdaságot írja le, és annak ábrázolását nem kényszeríti merev elméleti keretek közé. Közgazdaságtana eme második kötetében arról ír, hogy „... a gazdasági szabadság, mint egyedüli szervezési elv nem állotta ki az élet próbáját. Ösztönző ereje igen nagy, de az önzés számára olyan tág teret nyújt, hogy abból komoly társadalmi bajok származnak” (*Heller* [1947] II. 23. o.). A közgazdaságtudománynak a gazdasági összefüggések feltárásához szüksége van a gazdasági szabadság feltételezésére. „... a verseny feltételezése becses megismerési eszköz” (*Heller* [1937] 193. o.). Azonban „...a heurisztikus eszközből... gazdaságpolitikai elv lett” (uo.). A verseny szabadsága a mi korunkban „... olyan gazdasági erők fejlődéséhez vezetett, melyek az erők szabad játékára és kölcsönös egyensúlyozására alapított képbe nem illenek bele” (*Heller* [1935] 177. o.). Ahol a gazdasági mechanizmus a társadalom magasabb céljaival összeütközésbe kerül, ott „... az államnak vezetnie és szabályoznia kell...” (uo. 176. o.).

Kautzéhoz hasonló gondolatokat ma is találhatunk a közgazdasági irodalomban azoknál, akik a jóléti közgazdaságtant művelik, vagy nagyobb szerepet szánnak az állam gazdasági beavatkozásának. Ezzel kapcsolatban idézzünk egy-két mai szerzőt. Mintha csak Kautzot olvashatnánk a jóléti közgazdaságtan Nobel-díjas kiváló képviselőjénél, Amartya Sennél, amikor arról ír: „... az erkölcsileg helyes üzleti magatartás maga is hozzájárulhat a gazdasági teljesítményhez. Ez utóbbi a közvetett út, a *felvilágosult önérdék útja*” (kiemelés tőlem – *M. A.*) (*Sen* [1993] 108. o.). A közgazdaságtan megvizsgálja azokat a mechanizmusokat, írja Samuelson és Nordhaus, „... amelyek esetében a javított *láthatatlan kéz* hatékonyabb lehet, mint... a tiszta szabad versenyes... mind több tevékenység tartozik közvetlen szabályozás és ellenőrzés alá” (a szerzők kiemelése – *M. A.*) (*Samuelson–Nordhaus* [1988] 1027. o.). Vagy „lehetséges-e, hogy a kormányzatok valamiféle semleges gazdaságpolitikát folytassanak, vagy hogy egyáltalán ne legyen gazdaságpolitikájuk? – veti fel Samuelson és Nordhaus a kérdést – Napjainkban, amikor a kormányzatok nagy méreteket öltöttek, költségvetési vagy monetáris politikáról való lemondást hangoztatni, annyi, mintha a kormányzat halottnak nyilvánítaná önmagát. A költségvetés önmagától biztosan nem kerül egyensúlyba, a pénz nem képes szabályozni önmagát.” (Uo. 996. o.).

Vagy menjünk vissza magához Keyneshez: „A világot nem úgy kormányozzák felülről, hogy a magán- és a társadalmi érdek mindig egybeessen ... Nem helyes azt levezetni a közgazdaságtan elveiből, hogy a felvilágosult önérdék mindig a köz érdekében cselekszik.

Az sem igaz, hogy az önérdék általában felvilágosult, a saját érdekeit elszigetelten cselekvő egyének sokkal inkább tudatlanok és túl gyengék ahhoz, hogy ezeket elérjék.” (Keynes [1931] 312. o.)

Különösen a posztkeynesi közgazdák kerülnek közel Kautz felfogásához, amikor amiatt panaszkodnak, hogy gazdasági és politikai erővel rendelkező társadalmi csoportok önérdékük által hajtva a nemzeti jövedelem újraelosztásával igyekeznek jövedelmüket más rétegek, a gyengébbek rovására, az erősebb javára növelni. A civilizált társadalomnak szerintük meg kell találni a módját annak, hogy a jövedelempolitika, ár- és béerllenőrzés és más módszerek révén korlátozza tagjai között a jövedelemelosztás terén fennálló konfliktusokat. Ezáltal a társadalom számára biztosítja a termelés maximumát, a lehetséges legnagyobb jólétet (Davidson [1991] 91–1040. o.).

A Kautzról szóló cikkemben a súlyt a magyar nyelven megjelent munkáira, különösen a Nemzetgazdaságtan és pénzügytan című művére helyeztem, amelyről Földes Béla, a magyar közgazdasági irodalom egyik kiemelkedő egyénisége azt írta, hogy e mű „... volt az első nagy, az európai tudomány színvonalán álló rendszere a közgazdaságtannak magyar nyelven” (Földes [1929] 314–315. o.). A célom annak a bemutatása volt, miként helyezte Kautz a magyar közgazdasági oktatást a Nyugaton már régen elavult kameralizmus helyett teljesen más, ott is korszerűként elismert elméleti alapokra. Magyar kortársai is ezt tekintik a fő teljesítményének.

Kautz életművének jellemzése azonban csonka maradna, ha nem beszélünk 1860-ban Bécsben német nyelven megjelent elmélettörténeti munkájáról, amely az időt folyásával, különösen azóta, hogy Jevons fő művének, a *Theory of political economy*nak az előszavában hivatkozott rá, nemzetközi hírnevet biztosított neki.

Hazánkban e mű a maga korában nem vált igazán ismertté. A 19. században Magyarországon alig találkozunk rá való utalással, az elmélettörténet nem szerepelt a hazai főiskolák tanrendjében. A nemzetközi irodalomban viszont mind a mai napig gyakran hivatkoznak rá. Különösen azt említik meg vele kapcsolatban, hogy Gossenre való utalás nála bukkan fel először. Világszerte Gossen felfedezőjeként említik. E könyv 10 év kutatómunkájának bámulatatos teljesítménye. Könyve az ókortól kezdve öleli fel a közgazdasági gondolat történetét. Foglalkozik az ókori indiaiak, irániak, föníciaiak, kínaiak, egyiptomiak, babiloniak, zsidók, a régi görögök és rómaiak közgazdasági nézeteivel, a középkori közgazdasági eszmékkel. Kora közgazdasági irodalmát országokra bontva mutatja be. Elénk tárul, miként fejlődött ki a közgazdaságtan az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Belgiumban, Hollandiában, Svájcban, a skandináv országokban, Lengyelországban, Oroszországban, Magyarországon. Kautz könyvének megjelenéséig ilyen átfogó, részletes elmélettörténeti mű még sehol a világon nem jelent meg. Gossen tevékenységéről még honfitársa, Roscher is elfeledkezett elmélettörténeti munkájában. Kautz e művére neves közgazdák egész sora hivatkozott s hivatkozik napjainkban is. Gossen mellett utalnak arra is, hogy felismerte, többek között Cantillon jelentőségét, s már 1860-ban hivatkozott Marxnak 1859-ben megjelent A politikai gazdaságtan bírálatahoz című művére is. Kautz egyébként megírta a magyar közgazdasági gondolat történetét is. Ehhez latin és német nyelvű tanulmányok tömkelegét dolgozta fel a korai időszak viszonylag gyér számú magyar nyelvű irodalma mellett. Szinte minden hazai közgazdasági jellegű publikációra felfigyelt. E vaskos műve Pesten jelent meg 1868-ban.

A közgazdasági gondolat történetéről Kautz azt írja: „Mi sem segíti elő annyira valamely tudomány igazságának megértését, mint az, hogy ha tudjuk, mily eszmék és nézetek uralkodtak az előbbi időben...” (Kautz [1875] I. 44. o.).

A német történelmi iskola módszere egyoldalú volta ellenére kedvezően hatott Kautz e

hatalmas munkájára. Művében az egyes elméletek létrejöttét mindig a kor társadalmi viszonyaiba beágyazva igyekezik megmutatni. A történelmi szemlélet alkalmazásával az egyes közgazdasági iskolák történelmi hivatását sikerült többé-kevésbé helyesen felismernie, például azt, hogy „... a társadalmi élet és a nemzetgazdaságtan elméletei nem csak világosan látható, hanem teljesen természetes összefüggésben vannak azzal a korrallal és néppel, amelyhez megalapítóik tartoznak” (Kautz [2004] 26. o.). Ebből a szempontból tárgyalva a közgazdasági elméletek létrejöttét, Smithszel kapcsolatban például megállapítja, hogy a gazdasági szabadságért, az emberek és nemzetek közötti válaszfal lebontásáért küzdött a feudális elnyomással, a szolgasággal, a jobbsággal szemben, és nézeteivel hozzájárult ahhoz, hogy a feudális európai társadalomnak polgárvá alakuljanak át (uo. 346. o.). Smith nézeteinek a fogyatékoságát is történelmi szempontból értékeli. „Nem Smith hibája az, hogy sok mindennel nem foglalkozott, számos, egyébként fontos területnek nem szentelt kellő figyelmet, ennek oka egyszerűen az, hogy nem volt még kellően fejlett a gazdasági élet és a népek gazdasági kultúrája, amelyet ő alapul vett tanai kidolgozásakor, állításainak bebizonyításakor és általában kutatásai során ahhoz, hogy anyagát szisztematikusan, teljesen feldolgozza” (uo. 344. o.). Teljesen helytálló az a jellemzés, amit a romantikus A. Müllerről adott. Rámutat arra, hogy Müller művei a francia forradalmat követő korszak termékei, amikor is a forradalom ellen fellépő reakció a régi viszonyok restaurálása után kiált...” (uo. 490. o.) és éppen ezek az írások azok, amelyekben a reakció ennek a restaurációnak a jogosságát és szükségességét a közgazdasági érdekek területén igyekezett kimutatni. Ricardót úgy jellemzi, mint aki „az akkor felemelkedő pénzes és tőkés osztálynak igazi képviselője, a hatalmas földbirtokos rend túlnyomó befolyásával és az ennek előnyére bevezetett, de a többi rend érdekeivel szögelesen ellenkező gabonatorvényekkel és behozatali vámokkal kíván szembeszegülni (uo. 375. o.).

Kortársai Kautzot elsősorban a korszerű magyar közgazdaságtan első nagy képviselőjeként ünnepelték. Életművének a méltatását legszebben Földes Béla fejezi ki. „Kautz legnagyobb érdemét abban találta, hogy az európai tudományt bevezette hozzánk... így vált ő magasabb értelemben a nemzet fiává, a nemzet eredményekben gazdag és áldásos emlékü munkásává, kinek emléke a magyar tudomány történetében soha nem mehet feledésbe” (Földes [1911] 211. o.).

Hivatkozások

- DAVIDSON, P. [1951]: *Controversies in Post Keynesian Economics*. Edvard Elgar.
- FÖLDES BÉLA [1905]: *Társadalmi gazdaságtan elemei*. Athenaeum, Budapest.
- FÖLDES BÉLA [1911]: Kautz Gyula ig. és rendes tag emlékezete. *Emlékbeszéd XV. kötet*. MTA, Budapest.
- FÖLDES BÉLA [1929]: Kautz Gyula emlékezete. MTA, Budapest.
- HELLER FARKAS [1935]: A gazdasági liberalizmus elmélete és bírálata. Ünnepi dolgozatok születésének 60. és egyetemi tanári kinevezésének 30. évfordulója alkalmából. Gergely R. könyvkereskedésének kiadása, Budapest.
- HELLER FARKAS [1937]: *Korunk gazdasági bajai és a közgazdasági tudomány*. MTA, Budapest.
- HELLER FARKAS [1947]: *Közgazdaságtan II. Alkalmazott közgazdaságtan*. Mérnöki továbbképző Intézet, Budapest.
- KAUTZ GYULA [1875]: *Nemzetgazdaság általános tanai*. Franklin Kiadó, Budapest.
- KAUTZ GYULA [1896]: *Roscher Vilmos és a történelmi módszer a közgazdaságtanban*. MTA, Bp.
- KAUTZ GYULA [2004]: *A nemzetgazdaságtan irodalmának történeti fejlődése*. Aula Kiadó, Bp.

- KEYNES, J. M. [1931]: Essays in Persuasion, reprint in The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vol. IX. 1972. Macmillan, London.
- MÁTYÁS ANTAL [1999]: Heller Farkas. Megjelent: *Glatz Ferenc* (szerk.): Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. MTA, Budapest.
- NAVRATIL ÁKOS [1936]: Közgazdaságtan. Gergely R. könyvkereskedése, Budapest.
- ROSCHER, W. [1843]: Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode. Göttingen.
- SAMUELSON, P. A.–NORDHAUS, W. D [1988]: Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- SCHINZINGER, F. [1988]: German historical School. Megjelent: The New Palgrave. Volume 2. New York.
- SEN, A. [1993]: Van-e az üzleti élet etikájának gazdasági jelentősége? Közgazdasági Szemle, 2. sz.

**Kautz Gyula születésének 175. évfordulója alkalmából
a Budapesti Corvinus Egyetem
Közgazdasági Elméletek Története tanszék gondozásában
az Aula Kiadó az alábbi köteteket jelentette meg**

Kautz Gyula: A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése

Magyar Közgazdasági Klasszikusok sorozat, Aula, 2004. 628 o. 6900 forint

A könyv a magyar közgazdasági gondolkodás egyik legjelentősebb alakjának, Kautz Gyulának (1829–1909) világhírű műve, amelyet 1860-ban Bécsben adtak ki *Die geschichtliche Entwicklung der National-Oekonomik und ihrer Literatur* címen. A magyar közgazdasági kultúrának nagy adósságát törlesztették a kiadásban közreműködők azáltal, hogy majdnem másfél évszázaddal a megjelenés után magyarul is olvashatóvá vált az elmélettörténeti szakirodalomban máig idézett, 19. századi alapműként kezelt könyv, amelyet tartalma, koncepciója és nagynevű olvasói (Marshall, Marx, Hayek, Roscher, Knies, Jevons, Schumpeter, Ingram, Schäffle, Stein, Wagner stb.) egyaránt megérdemelt hírnévre emeltek.

A könyvet *Bródy András*, *Frenkel Gergely*, *Hild Márta* és *Horváth László* fordította magyarra. A kötet *Bekker Zsuzsa* zárótanulmányát is közli, amely részletesen feldolgozza a mű hazai és nemzetközi recepcióját, áttekinti Kautz elmélettörténet-írói munkásságát, koncepcióját és e koncepció hatását a magyar hagyományban.

Kautz Gyula: Államgazdaság- vagy pénzügytan

Magyar Közgazdasági Klasszikusok sorozat, Aula, 2004. 384 o. 4200 forint

Kautz először 1863-ban írt nemzetgazdaság- és pénzügytani kézikönyvet, amely a Heckenast kiadónál jelent meg. A többször kiadott, lassan három kötetessé bővülő, több generáció tankönyveként használt mű a kor nemzetközi szintű tudósának példászerű munkája.

AULA KIADÓ

Budapest, XIII. Hajdú u. 42–44. 1828 Bp. 5. Pf. 489 tel.: 455-0579 fax: 456-0432
aula@uni-corvinus.hu, raktar@uni-corvinus.hu